

Αίγυπτος: η εξέγερση ηττήθηκε ;

Σωτήρης Ρούσσος*

Οι αραβικές κοινωνίες και τα κινήματα τους πέρασαν από τον αντι-αποικιακό αγώνα στον παναραβικό ριζοσπαστισμό, τον στρεβλό εκσυγχρονισμό και τον πατερναλιστικό και αυταρχικό κρατισμό. Σήμερα είναι η ώρα του εκδημοκρατισμού. Δυστυχώς όμως ο χαρακτήρας της εξέγερσης, η απουσία ηγεσίας και στρατηγικής του κινήματος και η απροθυμία της Δύσης να αποδεχτεί την παρουσία των Μουσουλμάνων Αδελφών φαίνεται να δίνει πλεονέκτημα σε όλους αυτούς που θα ήθελαν έναν εκδημοκρατισμό *à la carte*.

* Αναπληρωτής Καθηγητής και επιστημονικός υπεύθυνος του Κέντρου Μεσογειακών, Μεσανατολικών & Ισλαμικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

«Φύγετε τώρα, οποιαδήποτε καθυστέρηση αντενδείκνυται» ήταν η αυστηρή προτροπή του State Department προς τους Αμερικανούς στην Αίγυπτο. Μια προτροπή που θυμίζει Τεχεράνη του 1979 και την ανατροπή του Σάχη από λαϊκή εξέγερση. Η Αίγυπτος όμως δεν είναι Ιράν. Στην Αίγυπτο δεν υπάρχει θρησκευτική προσωπικότητα όπως ο Αγιατολλάχ Χομείνι, ούτε αυτοκέφαλη θρησκευτική ηγεσία όπως στο σιιτικό ιρανικό Ισλάμ. Το επίσημο σουνιτικό Ισλάμ ήταν και παραμένει υπό τον στενό έλεγχο του κράτους και δεν έχει ποτέ αποτελέσει πόλο πολιτικής συσπείρωσης.

Δεύτερον, η αιγυπτιακή εξέγερση προέρχεται κυρίως από νέους, σχετικά μορφωμένους, με κάποια εξοικείωση (όχι όλοι) με την τεχνολογία και τις δυνατότητες της κοινωνικής δικτύωσης. Οι νέοι αυτοί βρίσκονται στην πλειοψηφία τους σε καθεστώς “μαύρης” εργασίας. Η ανεργία σε αυτούς ξεπερνά το 25% έναντι 10% όσον αφορά στους αναλφάβητους και είναι χαρακτηριστικό ότι το 70% αυτών που εισέρχονται για πρώτη φορά στην αγορά εργασίας κατευθύνονται προς την παραοικονομία.¹ Κατά συνέπεια δεν βλέπουν μέλλον στην χώρα τους πέρα από τα στενά πελατειακά πλαίσια της καθεστωτικής ελίτ. Αυτοί οι νέοι εκμεταλλεύτηκαν την κοινωνική δικτύωση και αποτελούν την κρίσιμη μάζα της εξέγερσης. Είναι φανερό όμως ότι δεν αποτελούν την σπονδυλική στήλη μιας δυναμικής μεσαιάς τάξης, όπως ήταν οι έμποροι των μεγάλων παζαριών στην Τεχεράνη και σε άλλες μεγάλες πόλεις του Ιράν, οι οποίοι υποστήριζαν την ανατροπή του Σάχη.

Η αντιπολίτευση δεν έχει δυνάμεις αντίστοιχες με αυτές που υπήρχαν στην Τεχεράνη. Η ύπαρξη, πέραν της θρησκευτικής ηγεσίας, κομμάτων και κινημάτων με ιδεολογική και πολιτική συγκρότηση και μαζική οργάνωση, όπως το κομμουνιστικό Τουντέχ και οι Μουτζαχεντίν του Λαού, έδινε στρατηγικό πλεονέκτημα στο μέτωπο κατά του Σάχη. Τα αιγυπτιακά εργατικά συνδικάτα είναι στην συντριπτική πλειοψηφία τους ελεγχόμενα και ανενεργά εκτός από μικρές εξαιρέσεις όπως η “Ανεξάρτητη Ένωση των Εργαζομένων στις Εφορίες Ακίνητης Περιουσίας”.² Το πρόβλημα της κοινωνικής δικτύωσης, του facebook και του twitter, είναι η οριζόντια φύση της που δεν βοηθά την ανάπτυξη ηγεσιών και αποτελεσματικής πολιτικής οργάνωσης. Η εξέγερση δεν έχει ηγεσία που θα την οδηγήσει στη μια ή την άλλη κατεύθυνση. Αν αυτό ήταν καλό για την αυθόρμητη μαζικοποίηση της, μετατρέπεται σε στρατηγικό μειονέκτημα, όταν μάλιστα η καθεστωτική ελίτ αντεπιτίθεται.

Τέλος, ο στρατός παραμένει στη θέση του εγγυητή του καθεστώτος. Γιατί απλά το καθεστώς δεν είναι ο Μουμπάρακ και η οικογένειά του. Είναι μια διαπλεκόμενη ελίτ στρατιωτικών, πολιτικών στελεχών, ανώτατων δημόσιων λειτουργών και επιχειρηματιών, η οποία νέμεται το κράτος άμεσα και έμμεσα. Παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια η ανάπτυξη στην Αίγυπτο τρέχει με ένα εντυπωσιακό 5%, πολύ λίγο από αυτό έχει καρπωθεί η πλειοψηφία των Αιγυπτίων. Είναι χαρακτηριστική η κερδοσκοπία στον τομέα της εκμετάλλευσης γης. Με τη φιλελευθεροποίηση της οικονομίας τη δεκαετία του 1990 τεράστιες εκτάσεις δημόσιας γης δόθηκαν σε ιδιώτες, μέλη κατά κύριο λόγο της καθεστωτικής ελίτ. Το καθεστώς και η ελίτ αυτή δαπάνησαν πολλά δισεκατομμύρια δολάρια για να κτίσουν συγκροτήματα στην έρημο γύρω από το Κάιρο και στις ακτές αποσκοπώντας μόνο στην κερδοσκοπία, ενώ την ίδια στιγμή το 40% του πληθυσμού διαμένει σε αυθαίρετες και επικίνδυνες ιδιοκατασκευές.

Η ελίτ αυτή θα ήθελε να θυσιάσει τον Μουμπάρακ για να διασωθεί η ίδια όχι μόνο ως βασικός εκμεταλλευτής του εθνικού πλούτου αλλά και ως προνομιακός συνομιλητής της Δύσης και κυρίως των ΗΠΑ. Από σημαντικά δυτικά μέσα ακουγόταν όλο και πιο δυνατά το “Thank you and goodbye” προς τους Μουμπάρακ.³ Η σημερινή λοιπόν κρίση δεν οφείλεται μόνο στη λαϊκή εξέγερση αυτή καθαυτή. Μαζικές διαμαρτυρίες και μάλιστα αρκετά ογκώδεις είχαν γίνει στην Αίγυπτο το 1977 και το 1996, πάλι για την τιμή των βασικών ειδών διατροφής (για τα οποία η πλειοψηφία των Αιγυπτίων δαπανά το 60% του εισοδήματός της ενώ

στο γειτονικό Ισραήλ μόλις το 15%). Αυτό όμως που άλλαξε τώρα ήταν ο συσχετισμός εντός του καθεστώτος. Μετά την παρωδία των τελευταίων κοινοβουλευτικών εκλογών, η ιθύνουσα ελίτ είχε πια καταλήξει ότι οι Μουμπάρακ (πρόεδρος και υιός) δεν μπορούν να εγγυηθούν την μακροήμερευση του καθεστώτος. Η εφεκτική στάση του στρατού τις πρώτες μέρες των μαζικών διαμαρτυριών είναι ενδεικτική της πρόθεσης της καθεστωτικής ελίτ να τις χρησιμοποιήσει για να απαλλαγεί από τη διακυβέρνηση Μουμπάρακ. Η μαζικότητα και η ένταση όμως ξεπέρασε κάθε πρόβλεψη και αιφνιδίασε την καθεστωτική ελίτ.

Οι πολιτικές δυνάμεις που υποστηρίζουν την εξέγερση είναι στο σύνολό τους εναντίον των Μουμπάρακ, αλλά δεν είναι όλες εναντίον της καθεστωτικής ελίτ. Πρώτα από όλους ο ελ-Μπαραντέι αποτελεί σάρκα εκ της σαρκός της ελίτ αυτής. Αντιμετωπίζει την καχυποψία των Αμερικανών και των Ισραηλινών, αφού δεν ήταν πάντα συνεργάσιμος στα πλαίσια της Υπηρεσίας Ατομικής Ενέργειας του ΟΗΕ. Αμερικανοί αναλυτές λένε ότι δεν ήταν πάντα το πλέον προσφιλές πρόσωπο αλλά δέχονται ότι σε πολλά θέματα έχει δυτική οπτική γωνία.⁴ Η περίπτωση πάλι του πρώην Υπουργού Εξωτερικών και νυν Γεν. Γραμματέα του Αραβικού Συνδέσμου Αμπ Μούσα είναι μια μάλλον σαφής “αλλαγή φρουράς”.

Τα χαρακτηριστικά μιας μεταρρύθμισης που δεν θα διακύβευε τον πυρήνα του καθεστώτος δόθηκαν από τον Economist το καλοκαίρι που μας πέρασε. Σύμφωνα με αυτά, οι εκλογές δεν είναι πανάκεια. Χρειάζονται πρώτα από όλα κράτος δικαίου, ελεύθερα μέσα ενημέρωσης, δικαιώματα για τις γυναίκες και τους εργαζόμενους, οικονομία και δημόσια διοίκηση ελεύθερη από τον εναγκαλισμό του εκάστοτε κυβερνήτη και της κλίκας του. Η συνταγή δεν προβλέπει άμεση προσφυγή στην ανόθευτη εκλογική διαδικασία. Ποιος όμως θα εγγυηθεί την υλοποίηση όλων αυτών των μεταρρυθμίσεων; Ο στρατός και κάποιες πολιτικές δυνάμεις θα ήθελαν ένα σχήμα ανάλογο με αυτό της “προ-Ερντογάν” κεμαλικής Τουρκίας με τον στρατό και ένα συμβούλιο εθνικής ασφάλειας που θα “επιτηρεί” την δημοκρατία. Κάτι τέτοιο ίσως μάλιστα να είναι ευκαίριο για κάποιες δυτικές πρωτεύουσες και το Τελ Αβίβ για τη διατήρηση των σημερινών γεωπολιτικών δεδομένων κρατώντας εκτός νυμφώνους τους Μουσουλμάνους Αδελφούς.

Βέβαια, οι Μουσουλμάνοι Αδελφοί και γενικότερα το πολιτικό Ισλάμ δεν θα εξαφανιστεί. Θα παραμείνει παρόν και ενεργό. Έχει άλλωστε κατακτήσει ορισμένα χαρακτηριστικά που θα το βοηθήσουν να ακολουθήσει πορεία ανάλογη του τουρκικού υποδείγματος. Έχουν αποκτήσει κοινοβουλευτική εμπειρία μετά την είσοδο τους στη Βουλή το 2005, έχουν στελέχη με στρατηγική συμμαχιών με μη ισλαμιστικές δυνάμεις, κόμματα και ΜΚΟ, όπως στο ευρύ αντιπολιτευτικό μέτωπο Κιφάγια (Αρκετά). Επίσης, οι διαφορετικές τάσεις που επικρατούν στο εσωτερικό της οργάνωσης της δίνουν μεγαλύτερη ευελιξία. Ας μην ξεχνάμε και το κοινωνικό τους έργο. Οι κοινωνικές οργανώσεις των ισλαμιστών είναι το μοναδικό στήριγμα για τις ανάγκες μεγάλων στρωμάτων της αιγυπτιακής κοινωνίας σε περίθαλψη, εκπαίδευση και στέγη. Στον ίδιο χώρο του πολιτικού Ισλάμ, η πάλαι ποτέ τρομοκρατική Γκάμα'α Ισλαμίγια έχει διαμορφώσει ένα πολύ πιο συναινετικό προφίλ αποκηρύσσοντας την βία και επικεντρώνοντας στην κοινωνική δράση. Άλλωστε το μοντέλο του Ερντογάν και των Τούρκων ισλαμοδημοκρατών ασκεί μια όχι ευκαταφρόνητη γοητεία στις μεσανατολικές κοινωνίες. Σύμφωνα με δημοσκόπηση τον Σεπτέμβριο 2010, 66% των ερωτηθέντων στην Αίγυπτο, την Ιορδανία, το Ιράν, τα Παλαιστινιακά Εδάφη και άλλες μεσανατολικές χώρες θεωρεί την Τουρκία του AKP μοντέλο κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης.

Μια εκλογική επιτυχία των Μουσουλμάνων Αδελφών υπό οποιαδήποτε μορφή είναι σίγουρο ότι θα αποτελέσει σοβαρό πλήγμα για την καθεστωτική ελίτ. Δεν θα αλλάξει άρδην τις σχέσεις της Αιγύπτου με τον κόσμο, ούτε θα σημάνει την καταγγελία της συνθήκης ειρήνης με το Ισραήλ. Θα σημάνει όμως μια άλλη πολιτική απέναντι στο Παλαιστινιακό και τη Χαμάς αλλά και τον συσχετισμό δυνάμεων στην Μέση Ανατολή και την Ανατολική Μεσόγειο που θα επηρεάσει τον καθορισμό και την εκμετάλλευση των Αποκλειστικών Οικονομικών

Ζωνών.

Για αυτό και σημαντικοί Ισραηλινοί αναλυτές δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην εξάρτηση του Ισραήλ από το αιγυπτιακό φυσικό αέριο. Είναι, για αυτόν το λόγο, επιφυλακτικοί σε συμφωνίες πώλησης σε τρίτες χώρες του ισραηλινού φυσικού αερίου που αναμένεται από το κοίτασμα Λεβιάθαν πριν την σταθεροποίηση της Αιγύπτου. Μερικοί βέβαια, ιδιαίτερα στα think tanks της ισραηλινής Δεξιάς, φθάνουν να πιθανολογήσουν και ιρανική επιρροή στην Αίγυπτο σε περίπτωση συμμετοχής των Μουσουλμάνων Αδελφών στην κυβέρνηση ή ακόμη και σε ελεύθερες εκλογές. Η εκτίμηση αυτή είναι εκτός πραγματικότητας.⁵ Η Αίγυπτος, με ή χωρίς ισλαμιστές, θα συνεχίσει να θεωρεί τον εαυτό της ηγεμονική δύναμη στην περιοχή και κατά συνέπεια ανταγωνιστική σε οποιαδήποτε τάση επέκτασης της ιρανικής επιρροής.

Οι αραβικές κοινωνίες και τα κινήματα τους πέρασαν από τον αντι-αποικιακό αγώνα στον παναραβικό ριζοσπαστισμό, τον στρεβλό εκσυγχρονισμό και τον πατερναλιστικό και αυταρχικό κρατισμό. Σήμερα είναι η ώρα του εκδημοκρατισμού. Δυστυχώς όμως ο χαρακτήρας της εξέγερσης, η απουσία ηγεσίας και στρατηγικής του κινήματος και η απροθυμία της Δύσης να αποδεχτεί την παρουσία των Μουσουλμάνων Αδελφών φαίνεται να δίνει πλεονέκτημα σε όλους αυτούς που θα ήθελαν έναν εκδημοκρατισμό à la carte. Το κίνημα ηττήθηκε; Μόνο προς το παρόν.

Υ Π Ο Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Eric Denis, "Demographic Surprises Forshadow Change in Neoliberal Egypt", *Middle East Report*, 246, Spring 2008.
2. "Egyptian Labour Activists Assess Their Achievements", *Middle East Report*, 256, Fall 2010.
3. "Thank you and goodbye", *The Economist*, July 17-23, 2010. Επίσης Michael Ryan, "Is Egypt under threat from democracy?", *Jane's Islamic Affairs Analyst*, January 2010.
4. "Ποιος αναμένεται να είναι ο διάδοχος του Μουμπάρακ;", *Ελάφ*, 4 Φεβρουαρίου 2011 (αραβικά).
5. Ephraim Inbar, "Regional Ramifications of Unrest in Egypt", *BESA Center Perspectives Paper No. 127*, February 6, 2011.